

Észrevételek Prejczer Paula: CD-ROM-ok bibliográfiai leírása c. tanulmányához*

Sok könyvtárban egyre sürgetőbb feladatként jelentkezik a számítógépes dokumentumok formai feltárása. A késlekedés legfőbb oka, hogy még mindig nem készült el az ide vonatkozó szabvány. Néhány könyvtár ennek ellenére már kialakította a maga gyakorlatát, vesélyeztetve ezzel a bibliográfiai leírások egységességének követelményét. Ezt elkerülendő írta meg Prejczer Paula [1] úttörő jelentőségű tanulmányát, amelyhez további gondolatokkal kapcsolódik a jelenlegi munka, remélve, hogy hozzájárul ezzel egyfajta egységes szemlélet kialakításához a számítógépes dokumentumok feldolgozása terén.

Emlékeztetőül: Prejczer Paula tanulmánya „a CD-ROM-ok egységes bibliográfiai leírási módjaira tesz javaslatot” [2], amit az ISBD nemzetközi szabályzatok alapján kíván megvalósítani. A leíráshoz az ISBD/NBM [3] és az ISBD/CF [4] előírásait ajánlja mint általánosan felhasználható segédeszközöket. Ugyanakkor felhasználja „a már megjelent nem könyv dokumentumok bibliográfiai leírásainak magyar szabványait” [5]: a hangdokumentumokét [6] és a videodokumentumokét [7], mégpedig az adatforrások kiválasztásához (az ISBD/NBM-mel együtt), és a fizikai jellemzők adatcsoportjában a dokumentum speciális megnevezésének rövidítéséhez. (A példaként említett 2 számítóg. opt. lem. a „hangfelvételek szabványában alkalmazott hanglem. mintájára” [8] készült.)

Ugyancsak a hangdokumentumok hatása érezhető az egyéb fizikai jellemzők között felsorolt *barázda* szó láttán. Barázda az analóg lemezeken van, amit úgy kell elképzelni, mint egy árkot, amely spirálisan helyezkedik el a lemez mindkét felületén, s az árok mélységétől függ a hangok magassága. Az optikai lemezeken „gödörök” vannak (angolul pits), amelyek *sávok*ban rendeződnek el a lemeznek azon a bizonyos *jobb oldali* felületén. A gödörökben tárolódik az információ, a lemez tartalma. (Ezek az ismereteim egyébként abból a könyvből származnak, amelyet maga a tanulmány szerzője ajánl részletes tájékozódásra a munkája végén felsorolt irodalomjegyzékben [9].) Tehát helyesebb lenne, ha a Fizikai leírás adatcsoportjában *barázda* helyett *sávot* használnánk, bár ezt az adatot teljesen feleslegesnek tartom feltüntetni egy bibliográfiai leírásban.

Ezzel a kis kitérővel csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mielőtt bármiféle szabályzat vagy szabvány kidolgozásához hozzákez-

denénk, elengedhetetlennek látszik az új dokumentumtípussal (hordozóval) kapcsolatos terminológia megteremtése.

A továbbiakban két nagyon lényeges és aktuális problémát vet föl Prejczer Paula munkája, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. Az egyik a **szerezőség kérdése**. Hadd idézzek néhány mondatot a tanulmányából: „*Úgy gondoljuk azonban, hogy nem tekinthetjük a szerzőségi közlésben leírandónak az eredeti mű szerzőit – mivel egy új, minőségében átdolgozott mű kerül leírásra –, ők a megjegyzés adatcsoportjában kerülhetnek felvételre, és szerző/cím kapcsolatteremtő mellékletben sorolhatjuk be őket ...*” [10].

Sokat töprengtem ezen, s nem vagyok róla meggyőződve, hogy ez a legjobb megoldás. Ti. helyesen tesszük-e, ha egy eredetileg nyomtatásban megjelent mű szerzőjét nem tekintjük többé szerzőnek, pusztán azért, mert műve nem papíron, hanem egy másfajta fizikai hordozón jelent meg? Az átdolgozott kiadások szerzőinek a könyvek esetében általában eddig is az eredeti mű szerzőit tartottuk, ilyenkor mindössze az adott kiadásra vonatkozó szerzőségi közlésben tüntettük fel az átdolgozó nevét (vö. MSZ 3424/1. p. 20.). Persze az is gyakran előfordul – különösen a zene és a film világában –, hogy az átdolgozó az alapműből egy új, önálló művészeti értéket teremt; ez esetben bizvást tekinthetjük őt magát szerzőnek. De itt korántsem erről van szó! Ha az átdolgozás csak a fizikai hordozót érinti, nem a mű tartalmát – tehát technikai jellegű –, akkor nem tartom indokoltnak a szerzőség jogát elvitatni. (A szerző/cím kapcsolat-

*A Magyar Könyvtárosok Egyesületének Bibliográfiai Szekciójában 1996. november 6-án elhangzott hozzászólás alapján.

teremtő mellékétel segítségével ugyan a szerző alapján is rátalálhatunk a dokumentumra, de ezzel leírásunk sokkal körülményesebbé, terjengősebbé válik.)

Képzeliük el, hogy néhány évtized múlva, amikor már talán általánossá válnak a CD-ROM-ok a hazai könyvtárakban, s a legtöbb nyomtatásban megjelent mű CD-n is hozzáférhető lesz, vajon kinek a neve alatt fogják keresni az olvasók a *Toldi* CD-ROM-változatát? *Aranyénál* vagy a szoftver készítőjénél? Akármilyen érdemi munkát végzett, senki sem lesz az utóbbira kíváncsi, mert a *Toldi*-nak akkor is Arany a szerzője, ha az nem egy könyv lapjain, hanem egy számítógép képernyőjén olvasható.

El kell tehát döntenünk, hogy a fizikai hordozót és annak készítőjét vagy a fizikai hordozó tartalmát, azaz magát a dokumentumot és annak szerzőjét írjuk-e le.

Természetesen vannak – és egyre inkább lesznek – kifejezetten számítógépes dokumentumok, multimédia-alkotások, ahol kétségtelenül az alkotó a szerző. Most is vannak ún. multimédia-szakértők (pl. *Nyírő András*), akiknek a neve minőséget fémjelez, és bizonyos körökben az ő nevük alapján már napjainkban is keresnek (kereshetnek) CD-ROM-okat. Vagy ide tartoznak a számítógépes művészek is.

Én azt vallom: arra, hogy kit tekintünk szerzőnek, általánosítható szabály nincs. Elsősorban magának a dokumentumnak a jellege határozza meg azt. Ha valamilyen nyomtatott kiadványra visszavezethető, akkor kézenfekvőnek látszik a könyvek szabványának [11] definícióját szem előtt tartani – némi változtatással. (Könyv helyett inkább dokumentumot használjunk!) Tehát: **„Szerző: az a természetes vagy jogi személy, aki/amely a [dokumentum] vagy a [dokumentum] főresze szellemi (tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmának alkotója, és aki/amely e tartalomért elsősorban felelős ...”** [12]. Ugyancsak ezeket a gondolatokat támasztja alá az ISBD(CF) meghatározásának következő részlete: **„Szerzőnek tekintjük a következő természetes vagy jogi személyeket: írók, programozók, kutatások vezetői, grafikusok, zeneszerzők stb., akiknek műve az egységben szerepel, akár közvetlenül (pl. a szöveg szerzője, szerkesztő, összeállító, fordító, illusztrátor, zeneszerző stb.), akár közvetve (pl. a mű szerzője, melyen a szoftver alapszik ...”** [13].

A szerző kiválasztásánál a dokumentum jellegén túl természetesen lényeges befolyásoló tényező az is, hogy „milyen célból, kiknek a számára készült a feltárás” [14].

A másik probléma, amelyre szeretnék rámutatni, a **címválasztás kérdése**. Bár a tanulmány erre külön nem tér ki, az egyik bemutatott példa kapcsán mégis beszélnem kell róla. Nevezetesen a

'Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiája' CD-ROM kiadásának leírásánál véleményem szerint a főcím kiválasztása téves. Könyvtári berkekben népszerű nevén 'Nektár'-ként emlegetjük ugyan, de ettől még nem ez a címe. Ez a CD-ROM nálunk is megvan, bele is néztünk, de a 'Nektár' név a címképernyőn nem szerepel. A címkén is csak mint egy embléma van feltüntetve. (Értesüléseim szerint ezt logónak nevezik.)

Azt hiszem, ez a hiba nem fordulhatott volna elő, és nem fordulna elő a jövőben sem, ha a könyvtárosok abból indulnának ki, amit már a szerzőségi közlésnél is fölvettem. Ti. itt is egy eredetileg nyomtatásban megjelent munkát adtak ki CD-ROM-változatban. Attól, hogy a 'Magyar nemzeti bibliográfia' nem papíron, hanem a számítógép képernyőjén olvasható, még ugyanúgy 'Magyar nemzeti bibliográfia' marad. Természetesen ezt figyelembe kellene venni a címadásnál is, nem csak a címeírásnál, de jelen esetben a címadással szemben semmi kifogás nem lehet. Mind a belső, mind a külső forráson főcímként, központi helyen „Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek” szerepel.

Nagyon bosszantó dolog, hogy a számítógépes dokumentumok előállítását nem kötelezik az adatok feltüntetésénél bizonyos szabályok betartására. Ahány helyen szerepel a cím, az szinte annyiféle változatban látható. Sokszor szinte képtelenség bizottsággal eldönteni, melyiket válasszuk ki főcímként. Így nemcsak a főcím forrását vagyunk kénytelenek megadni, hanem le kell írunk vagy fél tucat címváltozatot is.

Végezetül még egy megjegyzés. Nem tudom, mennyire fogja a magyar könyvtári katalogizálási gyakorlat követni az ISBD(CF) útmutatásait, de a CF pontosan előírja a **működési környezetre vonatkozó technikai részletek** leírásának sorrendjét [15]. Ez a következő:

- „A gépek neve, típusa és/vagy száma
- A memória nagysága
- Az operációs rendszer(ek) neve
- Szoftverkövetelmények (beleértve a programnyelvet)
- Perifériák
- Hardver (belső) módosítások”

Ráadásul a CF szabályozza ezeknek az adatoknak a közlés módját is. Mégpedig úgy, hogy **„minden második vagy további rendszerkövetelményt pontosvessző előz meg. Egyetlen követelményt alkotó két vagy több részletet (pl. egy számítógép két típusa vagy néhány periféria) vesszővel választunk el egymástól”** [16]. Igaz ugyan, hogy tesz egy olyan engedményt, hogy „ha a követelményeket olyan kifejezésekkel adták meg, hogy a fenti sorrendben vagy az ajánlott központozási jelekkel nem lehet leírni, akkor felvehetők úgy is, ahogyan az egységen szerepelnek” [17]. Azt javaslom, hogy az egységesség érdeké-

ben – ha lehet –, kövessük az előírt formát és sorrendet.

Újabb problémát vet föl, hogy ezek közül az adatok közül mennyit tudunk megállapítani – a gyártókat itt is kötelezni kellene a megfelelő paraméterek közlésére –, illetőleg más esetekben az adatok túlságosan bő köréből hogyan tudjuk kiválasztani a lényegeset, a felhasználó számára szükségességeket.*

*A működési környezetre vonatkozó adatok szükségességét a bibliográfiai adatok között a szekcióülésen pro és kontra többen vitatták. A szekció úgy határozott, hogy munkacsoportot fog szervezni egy leendő szabályzat elkészítésére. A résztvevők egyik fontos és nehéz feladata lesz tehát a leírandó adatok körének pontos meghatározása is.

Irodalom

- [1] PREJCZER P.: CD-ROM-ok bibliográfiai leírása. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 43. köt. 6. sz. 1996. p. 223–229.

- [2] Uo. p. 223.
 [3] ISBD/NBM: A nem-könyv anyagok szabványos bibliográfiai leírása. Budapest, OSZK KMK, 1980. 90 p. ISBN 963 201 104 X
 [4] ISBD(CF): International Standard Bibliographic Description for Computer Files. London, IFLA UBCIM Programme, 1990. v, 98 p. ISBN 0 903043 56 4
 [5] PREJCZER P.: i.m. p. 223.
 [6] MSZ 3424/9-1988 Bibliográfiai leírás. Hangdokumentumok. Budapest, MSZH, 1989. 18 p.
 [7] MSZ 3424-10 Bibliográfiai leírás. Videodokumentumok. Budapest, MSZH, 1992. 14 p.
 [8] PREJCZER P.: i.m. p. 225.
 [9] BAKONYI G.–DRÓTOS L.–KOKAS K.: Korongba zárt gondolatok. Szeged, Scriptum, Budapest, Computerbooks, 1994. 143 p. ISBN 963 618 002 4
 [10] PREJCZER P.: i.m. p. 224.
 [11] MSZ 3424/1–78 Bibliográfiai leírás. Könyvek. Budapest, MSZH, 1978. 75 p.
 [12] Uo. p. 4.
 [13] ISBD(CF). p. 38. [saját fordítás alapján]
 [14] PREJCZER P.: i.m. p. 224.
 [15–17] ISBD(CF). p. 80. [saját fordítás alapján]

Beérkezett: 1996. XI. 25-én.

Az OCLC legújabb Internet-szolgáltatásai

Az egyesült államokbeli OCLC online szolgáltatást által üzemeltetett FirstSearch adatbázisok nemcsak közvetlenül, hanem a WWW-n való kereséssel is elérhetők.

A FirstSearch szolgáltatáshoz tartozó adatbázisok a Weben a Netscape Navigatorral, az NCSA Mosaicokkal és a Lynxszel érhetőek el. Az adatbázisok keresése nem kerül többre, mint közvetlen OCLC-hozzáféréssel. A megszokott keresési funkciók, adatbázis-választék és dokumentumrendelés vagy könyvtárközi kölcsönzés éppen úgy a kereső rendelkezésére állnak, mint közvetlen eléréssel.

A FirstSearch Web képernyőminősége jobb, mint az eddigi keresőrendszer szolgáltatása (éles színes grafika, nyomdai minőség). Speciális navigációs gombokkal gyorsan lehet a képernyők, formátumok, listák és dokumentumok között navigálni. Egyszerű lapozás és teljesszöveg-olvasás valósítható meg.

Bejelentették az OCLC NetFirst adatbázisának elkészültét is, amely mind a FirstSearch, mind az EPIC online elérésű adatbázisok között foglal helyet.

A NetFirst adatbázis 40 ezer rekordot tartalmaz kezdetként, amelyekben WWW-helyek, listaszer-

verek, felhasználócsoporthoz és anonim FTP-helyek találhatóak. Az adatbázist hetente aktualizálják, havonta 10 ezer rekorddal nő. A növekmények egyéb Internet-forrásokat (elektronikus folyóiratok, hírlevelek, Gopher-helyek, könyvtári katalógusok) visznek a rendszerbe.

Mindegyik bibliográfiai rekord egy-egy Internet-forrás leírását tartalmazza. 50–80 szavas kivonat is tartozik a rekordokhoz. Library of Congress osztályozási jelzettel, tárgyszavakkal és ETO-jelzettel lehet keresni.

A NetFirst használati ára 30 USD/óra kapcsolati díj, 0,75 USD a rekordok letöltési díja (online vagy offline nyomtatás). A FirstSearch előfizetési díja 1200 USD évenként egytől öt bejelentkezésig, illetve 2200 USD/év 16–20 bejelentkezésig.

A FirstSearch Weben az OCLC címlapon keresztül <http://www.oclc.org>, illetve az OCLC tájékoztató szolgálatának címlapján keresztül <http://www.ref.oclc.org.2000> címen érhető el.

/OCLC announces FirstSearch now available on WWW. = Advanced Technology Libraries, 25. köt. 4. sz. 1996. p. 1–2./

(R. P.)